

A szilágyi (krasznai) egyházmegye és az erdélyi egyházkerület kapcsolata a 18. században

Szabadi István

Debreceni Ember Pál a 18. század elején a tiszántúli református egyházkerület tárgyalásakor tizennegyedikként, egyben utolsóként említi meg az erdőségi (Sylvaniensis), magyarul a szilágyi egyházmegyét, melyet, ahogy már a Helvét Hitvallás 1567-es aláírásából kitűnik, a vármegyéről krasznainak is neveztek.¹

Kraszna vármegye s vele református egyházmegyéje a Partiummal együtt hányódott Erdély és Magyarország, az erdélyi és a tiszántúli superintendencia között 1693 óta. Ekkor a Partiumot hivatalosan visszacsatolták Magyarországhoz, ugyanakkor a partiumi Kraszna, Közép-Szolnok és Zaránd vármegyéket csak az adózás tekintetében, hiszen közigazgatásilag továbbra is Erdélyhez tartoztak. Ez a kettős függés 1732. december 31-ig tartott, ezután III. Károly rendelete alapján Kraszna, ugyanígy Közép-Szolnok és a Kővár vidék Zaránd megyével együtt minden szempontból a Gubernium fennhatósága alá kerül.

A szilágyi református egyházmegye területén ekkor jelenik meg az a törekvés, hogy a tractus az erdélyi református superintendenciához tartozzék. Az erdélyi rendek számára 1691-ben kiadott Diploma Leopoldinum kedvezőbb helyzetbe hozta az erdélyi reformátusokat, mint a magyarországi egyházigazgatás alatt élő hittestvéreiket (az erdélyi négy bevett vallás addigi jogai megmaradtak). Mindeközben a szilágyi egyházmegye (melyhez tartozott néhány közép-szolnoki gyülekezet is) abban a sajátos helyzetben volt, hogy a helyi erdélyi egyházi törvények szerint igazgatták, jelentéseiket az erdélyi református főkonzisztóriumhoz adták be, attól függték egyházpolitikai, a tiszántúli egyházkerülettől pedig egyházfegyelmi ügyekben.²

1734-ben, amikor egy királyi rendelet megerősítette a tiszántúli református egyházkerület területét, abba természetesen beletartozott a szilágyi egyházmegye is. Ekkoriban a tiszántúli superintendens Zoványi György (1728–1758) volt. Zoványi a Közép-Szolnok vármegyében lévő, de a szilágyi tractushoz tartozó Zilahon lakott, s onnan igazgatta mind a kerületben lévő erdélyi, mind a magyarországi egyházmegyéket.³

---

¹ DEBRECENI EMBER PÁL: A magyarországi és erdélyi református egyház története. Sárospatak, 2009. 464. p.

² POKOLY JÓZSEF: Az erdélyi református egyház története. V. köt. Bp., 1905. (továbbiakban: POKOLY, 1905.) 243-245. p.

³ Magát a forrásokban következetesen a superintendencia Trans- et Cis-Tibiscana superintendensének titulálta. A Cistibiscana, azaz Tiszáninnnen a mai Tiszántúlt jelölte (Erdély felől nézve), a Transtibiscana pedig az ugyanehhez a kerülethez tartozó, de a Tiszán túl lévő egyházigazgatási területet jelentette (Bereg, Ugocea egy része, Máramaros).

Az egyházkerület jegyzőkönyvét is magánál tartotta, ezért 1736-ban egy újat kellett kezdeni Debrecenben.⁴ Úgy tűnik, 1735-től igazából Szódi István generalis notarius kezében volt az egyház igazgatása, amelyet Zoványi instrukciói szerint végzett. Mindezt a superintendensről elnevezett és általa szerkesztett Zoványi-kánonok szerint, melyeket Kolozsváron 1733-ban ki is nyomtattak.⁵ Egy 1737-es kerületi határozat alapján újabb kánont kellett volna alkotnia Zoványi Györgynek, mely nem az erdélyi, hanem a magyarországi négy superintendencia kánonjait veszi alapul, s azt jóvá is kellett volna hagyatnia minden püspökkel, s csak azok beleegyezése után nyomathatta ki.⁶

Zoványi, aki 1711 óta krasznai esperes is volt egyidejűleg, Szilágyinak Erdélyhez való tartozását egész egyszerűen gondolta megoldani: 1732-ben felvetődött Debrecenben, hogy az egész tiszántúli kerület Erdélyhez kell csatolni. Mindez a debreceni egyházmegye jegyzőkönyvében van feljegyezve, ugyanis kerületi közgyűlést nem volt szabad tartani, így egy úgynevezett consiliumon az esperesek tárgyaltak olyan kérdésekről is, amelyek az egész superintendenciát érintették. A Carolina resolutio után vagyunk egy évvel, amikor felmerült a tiszántúli kerület felosztása is, mely szerint az északi partiumi vármegyékben lévő egyházmegyék önálló kerületté szerveződnének. Ekkor olvashatjuk: „superintendencia maneat in eodem statu, in quo nunc est, nec in duas vel plures dividatur partes, nec etiam exquorundam mente Scissio facienda, multo magis nostra Superintendencia Transsylvanicae conjugenda.”⁷ A régi határok sérthetlenségét egy 1735-ös esperesi tanácskozás is megerősíti, ez bekerül az egyházkerületi jegyzőkönyvbe is.⁸

Zoványi szolgálati ideje alatt, ahogy említettem, javarészt Zilahon tartózkodott, Debrecenben alig. 1744-ben meg is idézték az esperesek, s meg akarták győzni, hogy változtasson ezen a gyakorlaton, valamint törvénytelen divortiók miatt is felelősségre akarták vonni. Zoványi erre írta a következőket Szódi Istvánnak, a tiszántúli kerület főjegyzőjének: „el vettem a Citatit sub nomine Tractuum seniorum Superattendentiae hujus Transtibiscanae [...] ha lehet fogom magam

⁴ Tiszántúli Református Egyházkerületi és Kollégiumi Levéltár (továbbiakban: TtREL) I.1.a. (= Tiszántúli Református Egyházkerület iratai. Püspöki Hivatal. Egyházkerületi közgyűlési jegyzőkönyvek.) 2-3.

⁵ A kánonok kéziratát már 1729-ben szétküldte Zoványi az espereseknek, ld.: Bihari egyházmegye jegyzőkönyve TtREL I.30.a. (= Bihar-Érmelléki Egyházmegye. Közgyűlési jegyzőkönyvek.) 2. A nyomtatott változat: *Canones ecclesiastici ex antiquis hungariensibus, et recentioribus Transylvaniensibus, aliisque in usus ecclesiarum cis et ultra Tibiscum reformatarum concinnati, et quibusdam necessariis aucti. Quibus accesserunt disciplina cum poenis delinquentium; nationalis synodi Szathmar-Németiensis quaedam conclusiones; statuta variarum synodorum ab anno 1629. Liturgia ecclesiastica novellorum ministrorum gratia contracta; opera Georgii P. Zoványi (8-r.) Claudiopoli, 1733. Apud Alex P. Szathmári.*

⁶ TtREL I.1.a.3. 267.

⁷ TtREL I.31.a. (= Debreceni Egyházmegye. Közgyűlési jegyzőkönyvek.) 2. 462.

⁸ TtREL I.1.a.2. 250.

expediálni, ha nem: vagyon törvény ellenem is. Megvallom, sajnálom ezeket Contra jus Divinum et Canones, de: vastag beszéd nem méltó hozzám. Azonban nem kell vala az én citáltatásommal sietni, hanem a 86 canont kell vala megtartani, melly az Erdélyivel edgyez: Interim faciam officium.”⁹ Zoványi levelének hátoldalára Szódi, csak úgy magának, megjegyzésként odaírta: „Ne terheltesen T. koma uram az allegált 86 canont ide írni, látnók mit tart.”

1750-ben megválasztották a kerület első főkurátorát Dobozi Mihály személyében, aki rögtön levélben fordult Zoványihoz, kérve, hogy a főjegyző Szódi nek adjon szinte teljes hatáskört, hogy fenntarthassák a kapcsolatot az ágenssel, a többi kerülettel, az esperesekkel, valamint sürgette Dobozi a régóta meg nem tartott egyházlátogatások felújítását is, ugyanakkor biztosította Zoványit superintendensi tisztének megtartásáról.¹⁰ Zoványi érzékenyen érinthette a levél, melyre így válaszolt: „Iratik ez, hogy nem kívánja a delegatus concursus, hogy superintendesi titulusom ellen légyen e végzés – nem is lehet holtomig, mivel anno 1728. az egész innervaló fraternitástól választattam.” Emlekeztet arra, hogy először nem is vállalta a superintendensi tiszte, ennek ellenére a megismételt választás során ismét reá szavazott a lelkeszi kar, s ezért fogadta el a felkérést. Hivatalában őt VI. Károly is megerősítette. Ezek miatt is felhívja a debrecenieket, hogy ne vegyék semmibe a püspöki címet, ha nem is jár hozzá jövedelem. Debrecenben meg nem jelenik személyesen, viszont ahhoz ragaszkodik, hogy az egyházkerületet érintő ügyekben ítéletet tehessen. Az egyházlátogatások megindulásáról (melyet az esperesek szoktak végezni) előzetes jelentést kér, ami pedig a szilágyi egyházmegyét illeti, maga helyett fiát és leendő utódját, Zoványi Józsefet bízta meg a látogatások elvégzésével.¹¹

Zoványi leveleiből kitűnik, hogy az erdélyi főkonzisztóriumot annak kérésére gyakran kereste fel. Emiatt s a fentiek miatt is nem egyszer érte az a vád a kerület vagy éppen Harsányi István középszolnoki esperes részéről, hogy egyházmegyéjét Erdélyhez akarja csatolni. 1754-ben ezért a következő végzést hozta a tiszántúli superintendencia:

„Relatum est per Reverendum Dominum Stephanum Harsányi Tractus Mediocris Szolnok seniore, Admodum reverendum Dominum Superintendentem Georgium Zoványi in eo laborare, idque opera praecipuae Illustris Baronis Volfgangi Bánffy, út majorem Venerabilis Tractus Mediocris Szolnok partem, a reliquo corpore avulsam, Superintendenciae Transylvaniae adjungat. Placuit itaque praesenti congregationi superintendencialis út primum quidem Venerando Domino Superintendenti notificetur per hanc eandem congregationem, deinde Illustri Baroni per

⁹ TtREL I.2. (= Püspöki iratok gyűjteménye.) 1. Zo-19.

¹⁰ KÖNYVES TÓTH MIHÁLY: Történelmi előadás, minő viszonyban állanak az ugynevezett partiumbeli ekkleziáink a tiszántúli superintendenciához In: *Protestáns Egyházi és Iskolai Lap*, 1862. 44. sz. (továbbiakban: KÖNYVES TÓTH, 1862.) 1393–1394. p.

¹¹ KÖNYVES TÓTH, 1862. 1395. p.

spectablem Dominum curatorem Michaelem Dobozy; institutum illud prorsus esse impracticabile, ne cin effectum deduci inscia Regia majestate posse.”¹²

Zoványi György 1758-ban, 101 évesen hunyt el.¹³ Püspök utódai (Vecsey János - 1763, Tatai Csirke Ferenc - 1765, Szilágyi Sámuel -1785, Szatmári Paksi István - 1791) minden szempontból úgy működtek, úgy igazgattak a szilágyi egyházmegyében, mint a többi tractusban, 1767-ben és 1786-ban canonica visitatitot tartottak, válóperes ügyekben hozott egyházmegyei ítéleteket semmisnek mondtak ki, megfenyítették iskolamestereket, intézkedtek a lelkészekről megtagadott dézsma ügyében, az agentialis pénztárba alamizsnagyűjtést rendeltek el, és 1788-ban felfüggesztették Szilágyban, ahol addig egyedülként megmaradt, a Zoványi-féle kánonok használatát.¹⁴

Az első igazi törést a tiszántúli kerület és a szilágyi tractus között mégis egy divortialis ügy hozta, amely során ki más, mint Zoványi superintendens már korábban emlegetett kedves notariususa, a zsbói lelkészségben szolgáló József fia, ekkor már szilágyi esperes, szállt szembe a kerület akaratával.¹⁵

Történt, hogy egy Pataki Nagy András nevű, amúgy Püspökibe való atyafinak a felesége úgymond megszökött az urától, s miután Pataki Nagy András láttamozott levelek sorával igazolta, hogy feleségét évek óta nem találja, pedig 1761 óta kereste fél Erdélyben és az egész Észak-Partiumban, kérte Zoványi József esperestől a válasz kimondását. Miután ez megtörtént, Pataki Nagy hamar meg is nősült, gyermeke is született, csakhogy 1767-ben előkerült az első feleség, aki a Szabolcsban lévő Kemeccsén élt egymagában (Pataki Nagy nyilván ott nem kereste, ahol éppen volt), méghozzá igen tisztos életet, ahogy ezt a kemeccsei lelkész is igazolta. Pataki Nagy Andrást bigámiáért be is zárták a somlyai várba, onnan írta leveleit a tiszántúli superintendentiához a válás érvényességének kimondását kérve. Amit meg is tett volna talán a kerület, ha nem Zoványi József az, aki a második házasságra engedélyt adott. Így aztán magát Zoványi esperest háromszor idézték be a kerület elé 1768 és 1770 között, ő azonban egyszer sem jelent meg a fegyelmi tárgyaláson.

Erre maga Wesselényi Ferenc erdélyi főgondnok biztatta a zsbói lelkész-esperest, aki az első, Périben tartandó tárgyalás előtt, Drágból 1768. november 9-én kelt levelében a következőket írta Zoványi Józsefnek: „Tiszteletes Esperest Uram levelét, Debreczeni Tiszteletes

¹² TtREL I.1.a.3. 304.

¹³ Életrajzához ld.: TÓTH FERENC: A Helvétziai Vallástételt követő Túl a Tiszai Superintendenciában élt református püspökök élete. Győr, 1812. 162–165. p.; SZILÁGYI FERENC: Zilah történelméből. Pest, 1870. 39–44., 53–58., 69–78. p.; PETRI MÓR: Szilágy vármegye monographiája. VI. köt. H.n. [Bp.], 1904. 771–772. p.

¹⁴ ZOVÁNYI JENŐ: A tiszántúli református egyházkerület története. Debrecen, 1939. (továbbiakban: ZOVÁNYI, 1939.)

¹⁵ TtREL I.1.b.121.és 127. (Zoványi József szilágyi esperes fegyelmi ügye, 1768.)

Superintendens Uram Citatiójával egyetemben elvettem, mely Citatiot is Tiszteletes esperest uramnak ide zárva visszaküldöttem. Ami azon Citatiot nézi, arra teljességgel compareálni nem kell; hanem jó eleve Tiszteletes Superintendens Uramnak rotunde írja meg T. Esperes Uram, hogy hijában ne is fáradjon Peérbe, mert én parantsoltam, hogy a szilágyiak közül senki oda ne compareáljon.” Wesselényi arra is felhívja a figyelmet, hogy Közép-Szolnok és az egész Szilágy Erdélyhez lett csatolva, így az erdélyi kormányzervektől és az erdélyi főkonzisztóriumtól függenek. A tiszántúli püspök emiatt matrimoniális ügyeket nem tárgyalhat, így felesleges is Périben azokat szóba hozni. Korábban is csak azért vették figyelembe – valamennyire szabad akaratukból - a szilágysági papok a debreceni superintendencia szavát, mert annak feje egyben szilágyi esperes volt, tudniillik Zoványi György.¹⁶

Zoványi József meg is írta a levelet püspökének Debrecenbe, nem ilyen részletességgel, csak közölte, hogy az erdélyi superintendencia helybenhagyta Pataki Nagy András ügyében hozott döntését, s őt ne fenyegezzék, terminusokat se szabjanak neki. Périben 1769 januárjában tehát megtartották a generalis synodust a tiszántúliak, ismertették Wesselényi Ferenc levelét, és úgy döntöttek, hogy be kell várni az erdélyi kerület nyilatkozatát. Közben Lázár János gróf, az új erdélyi főkurátor márciusban levelet írt Debrecenbe a superintendensnek, kérve, hogy legközelebb, ha generális synodust tartanak az Erdélyhez tartozó vármegyékben, arról előbb a főkonzisztóriumot értesítsék, kérjék meg engedélyét, s fogadják küldötteiket is, valamint Erdélyben az erdélyi egyházi törvények szerint járjanak el.¹⁷

[Szilágy]Nagyfaluban kerül sor aztán arra az ülésre, 1769 júliusában, amelyen az erdélyi küldöttek jelenlétében megfosztják hivatalától Zoványi Józsefet, amely megfosztás ellen az erdélyiek sem tiltakoztak, mert minden bizonnyal kellemetlen volt nekik a renitens esperes személye, akinek cselekedeteit nemigen lehetett kiszámítani. Kérték a tiszántúliak Zoványi Józseftől azt is, hogy adja át az egyházmegye iratait a superintendenciának. Az iratok átadását Wesselényi Ferenc maga tagadta meg, s ezért a kerület kérte ez ügyben az erdélyi főkonzisztórium állásfoglalását.¹⁸ Szebenből 1769 augusztusában érkezett meg a levél Lázár János és Teleki László aláírásával, melyben szeméretlenül vetik a kerületnek, hogy Tasnádra Debrecenből vittek iskolamestert, pedig az a Kolozsvári Kollégium beneficiuma volt, felróják, hogy a szilágyi papoktól taksát szednek, és némely szilágyi fundusok jövedelméből részt kívánnak a debreceniek. Mindezekre hivatkozva úgy döntenek, hogy a jogbiztosító iratokat tartalmazó levelesláda maradjon csak Zsibón, „Sibórol meg ne mozdíttassék”.¹⁹

Ugyanakkor úgy tűnik, hogy Debrecennek megmarad a szilágyi esperes beiktatásának a joga. Jóllehet nem zárkózik el a kerület attól,

¹⁶ TtREL I.1.b.121. 3.

¹⁷ TtREL I.1.b.127. 45.

¹⁸ TtREL I.1.a.5.19.

¹⁹ TtREL I.1.b. 127. 51.

hogy Zoványi saját kérésére bűnbánatot tartson s bocsánatért folyamodjon, hivatalába nem helyezi vissza. 1770 augusztusában a szilágyi egyházmegye új esperest választ Bessenyei Bálint személyében, akit Ákoson fel is esketnek Dobai Zsigmond szilágyi egyházmegyei gondnok tiltakozása ellenére.²⁰

Wesselényi Ferenc meghalt ugyanebben az évben, így szóba került ismét a tractus leveles ládájának az ügye. Mivel maga Zoványi József is hiába járt közbe az iratok Debrecenbe kerülése ügyében (ennek megtörténte lett volna visszahelyezésének feltétele), két listát készítettek a láda tartalmáról, egyiket megkapta a tiszántúli, másikat az erdélyi superintendens, maguk az iratok pedig ugyanebben az évben Kolozsvárra kerültek.²¹ Ez volt az első eset, amikor az erdélyi főkonzisztórium tétlegesen is beavatkozott a szilágyi tractus ügyébe. Ettől kezdve, ahogy Pokoly fogalmaz, „az erdélyi főconsistorium »in ecclatiastico politicis«, a tiszántúli egyházkerület pedig »in mere ecclesiasticis« gyakorolják az egyházmegye feletti joghatóságot”.²²

1773-ban Bessenyei esperes és a tractualis assessor között vita támad, ennek az lesz az eredménye, hogy az egyházmegye lelkészei elkezdik magukat Erdélyben felszenteltetni. Az eljárást 1774-ben letiltja a kerület, de nem tudnak neki véget vetni.²³ Az udvarhelyszéki Telekfalva templomára történt kéregetés körül botrány tör ki 1775-ben, a debreceniek kitiltják az adománygyűjtőket a superintendenciából.²⁴ 1795-ben hasonlóképpen az udvarhelyi diákokkal teszik ugyanezt.²⁵ 1802-ben pedig, amikor leég a debreceni Nagytemplom és a Kollégium, s az új kollégium építésére gyűjtenének Erdélyben is, ekkor viszont az erdélyi főkonzisztórium utasítja el a kérést.²⁶

Közben számos alkalommal panaszkodnak a debreceni püspökök az erdélyi főkonzisztóriumnak a szilágyi papok engedetlensége miatt. A főkonzisztórium legközelebb 1801-ben avatkozik be határozottan a szilágyi tractus igazgatásába. A szilágybagosi gyülekezet olyan lelkészt akart megválasztani [Virág Istvánt], akit Faggyas István, az akkori szilágyi esperes nem támogatott, a bagosiak pedig a tiszántúli egyházkerülethez fellebbeztek. A kerület Virág István meghívását jóváhagyja, de a tractus azt semmisnek tekinti, a bagosiakat és Virágot maga elé hívja, a gyülekezetet lelkész nélkül hagyja, Virágot pedig minden egyházmegyei gyülekezetből kitiltja, „kimarasztja.” Wesselényi Miklós is beavatkozott az ügybe, és eltiltotta a lelkészválasztást rendezni hivatott gyűlésen való részvételtől „esperes, nótárius és assessor atyánkfiait,” mivel „Középszolnok és Kraszna vármegyébéli úgy Kővárvidéki ekklezsiáink

²⁰ TtREL I.1.a.5. 26.

²¹ Ld. SIPOS GÁBOR: A szilágyi református egyházmegye régi oklevelei, 1580-1721. In: Örök Szilágy. Aeterna Sylvania. Szerk.: Bálint István János. Bp., 2010. 1005-1009. p.

²² POKOLY, 1905. 244. p.

²³ TtREL I.1.a.5. 83.

²⁴ TtREL I.1.b.248.

²⁵ TtREL I.1.b.617.

²⁶ TtREL I.1.b.1004.

Erdélyországnak nemes Magyarországtól való elszakadásától fogva mind e mai napig az erdélyi szokások és törvények alá vettetnek.” Debrecenben az esetet a 1769-es Zoványi-féle ügghöz hasonlónak érzik, az említett egyházmegyei tisztségviselőket a kerület közgyűlése elé idézik, Virág Istvánt pedig meghagyják lelkészi hivatalában.²⁷ 1804-ban Péren zajlik egy hasonló összecsapás, Tóth Pál lelkészt megfosztják palástjától is, de ő az erdélyi főkonzisztórium ítéletére hivatkozik, mely szerint nem kap consensust a gyülekezet más lelkész megválasztására.²⁸

Ekkor az erdélyi főkonzisztórium mind a bagosi, mind a péri esetre hivatkozva megírja 1804 márciusában Debrecenbe, hogy az egyházkerület a partiumi gyülekezetek ügyeibe többé ne szóljon bele, ellenkező esetben azon lesz a főkonzisztórium, hogy a partiumi gyülekezeteket Erdélyhez csatolják „in ecclesiasticis éppenúgy, mint in civilibus.” Ráadásul leszögezik, hogy a tiszántúli püspök lényegében az erdélyi főkonzisztórium egyik tagja, s ilyen értelemben vannak alárendelve a partiumi eklézsiák.²⁹

A kérdés rendezésére 1804 és 1818 között csak levelezés útján tetek kísérletet a felek, a régóta tervezett személyes találkozóra nem került sor tizenkét év alatt sem. A tiszántúliak annyit értek, hogy a kerületi jegyzőkönyvek tanúsága szerint 1806-ban Dombi János szilágyi esperes beiktatásakor az eskü szövegébe bekerült, hogy nem csak a superintendensnek, hanem a superintendia consistoriumnak is engedelmeskednie kell. De mikor sor került volna az eskü letételére, azt Dombi megtagadta, mivel „az erdélyin kívül más consistoriumtól nem függhet.” Ugyanekkor történt, hogy a közép-szolnoki esperes, Keresztes Mihály is úgy nyilatkozott, hogy az erdélyi részeken lévőkre nézve csak arra kötelezheti magát, hogy „superintendensemnek engedelmeskedem.” Ezért aztán sem Dombit, sem Keresztesit nem erősítették meg esperesi tisztükben. Dombi 1818-ban meghalt, utódja esküszövegében az a homályos kitétel szerepelt, hogy működése során sérelem nem eshet az erdélyi nagyfejedelemség municipális törvényein, és az erdélyi főkonzisztóriumtól való politikai és gazdasági függésén sem.³⁰

Ekkor már, ahogy Zoványi Jenő fogalmaz, a tiszántúli egyházkerület kezdett megbarátkozni azzal a gondolattal, hogy „az Erdélyhez tartozó eklézsiák a magyarországi eklézsiáktól elszakasztassanak.”³¹ Az elszakításra 1818 és 1821 között került sor, a közép-szolnoki egyházmegyét ennek kapcsán ketté is osztották. Ma már tudjuk, Szilágy csak egy időre került Erdélyhez, a szilágysági református gyülekezetek hányattatása ma sem ért véget, amikor a történelmi távlatban oly gyakran változó egyházkormányzati keretek között egészen új kihívásokkal kell szembenéznie.

²⁷ KÖNYVES TÓTH, 1862. 1433–1436. p.

²⁸ KÖNYVES TÓTH, 1862. 1437. p.

²⁹ ZOVÁNYI, 1939. 84–85., 89–90. p.

³⁰ BARCSA JÁNOS: A tiszántúli református egyházkerület történelme. II. köt. Debrecen, 1908. 95. p.

³¹ ZOVÁNYI, 1939. 90. p.

